DE METHODO SANCTI THOMAE

SPECIATIM

DE STRUCTURA ARTICULORUM SUMMAE THEOLOGICAE

AUCTORE

P. R. GARRIGOU-LAGRANGE O. P.

MAG. IN S. THEOLOGIA,
PROF. IN FACULTATE THEOLOGIAE APUD « ANGELICUM » DE URBE
ET SOCIO ACAD. ROM. S. THOMAE AQ.

ROMAE
EX SCHOLA TYPOGRAPHICA « PIO X »
—
1928

EXTRACTUM EX PERIODICO
ANGELICUM
ANN. V - FASC. IV - 1928

DE METHODO SANCTI THOMAE

SPECIATIM DE STRUCTURA ARTICULORUM SUMMAE THEOLOGICAE

Plures existimare videntur quod, antequam Cartesius *Discursum de Methodo* scriberet, philosophia traditionalis regulas legitimi processus mentis ad scientiam tum aedificandam tum docendam nondum plene et exacte cognoscebat. Plures alii e contrario putant quod Cartesius, qui historiam et antecessores suos despiciebat, facillime potuisset apud ipsos veras regulas methodi invenire; immo non desunt logici iuxta quos scribi posset ad mentem Aristotelis et sancti Thomae discursus de methodo magis scientificus quam cartesianum opus. Vellem solum in hoc articulo breviter exponere principales lineas methodi sancti Thomae. Videamus primo, ad modum status quaestionis, quid de ea dicant plures hodierni, deinde examinabimus, quomodo solidum fundamentum huiusce methodi apud Aristotelem Angelicus invenerit ac ipse usus sit analysi in inquisitione inductiva, nec non synthesi in demonstratione, denique quomodo analysim et synthesim intime coniunxerit sub divinae contemplationis lumine.

I. — De diversis iudiciis circa hanc methodum.

Non desunt hodie qui dicunt: methodus sancti Thomae est *nimis scholastica* et artificialis seu factitia, *non satis historica et realis*. Est, ut aiunt, methodus *nimis a priori*, quasi semper per modum deductionis aut synthesis, non satis per modum inductionis et analysis, aut in ipsa analysi *nimis abstracta* est; immo *videtur quandoque confundere lo-*

gicas abstractiones cum rerum realitate. Quidam, inconscienter nominalistae, hodie asserunt: « Sanctus Thomas loquitur quandoque de materia et forma, de essentia et exsistentia, ac si essent realitates distinctae » ([1]). — Certo quidem pro Angelico, ut scimus, iam ante considerationem mentis, materia *non est* forma, essentia creata *non est* suum esse; ideoque ante considerationem mentis materia distinguitur a forma, et essentia ab esse. Attamen forma et essentia non sunt, pro sancto Thoma, *id quod est,* sed *id quo* aliquid est tale, nec sequitur quod sint solum entia rationis, et non quid reale ([2]). Sed multi hodierni nesciunt amplius distinguere inter abstractionem metaphysicam considerationis directae et abstractionem logicam considerationis reflexae ([3]): ideo putant quod solum *id quod est,* est reale, scilicet ipsum *singulare concretum;* proinde pro illis *abstractum obiectum* non solum est *non concretum* sed *non reale,* sic essentia hominis, essentia virtutis, essentia societatis etc. non essent quid reale; et tota metaphysica, non excepto contradictionis principio, ad logicam, ad abstractiones logicas, ad ens rationis reduceretur, seu, ut aiunt, ad *immoderatum intellectualismum* sine realitate et vita. Non tamen auderent explicite dicere: « abstractum principium contradictionis,

([1]) Edgar de Bruyne, *Saint Thomas d'Aquin,* 1928, p.99: « Si l'on voulait s'attacher à la tradition de l'École, on serait amené à croire que dès ses origines, le thomisme a versé dans la confusion du logique et du réel... Il arrive à saint Thomas de parler de l'*essence* comme d'une réalité... Il raisonne sur la matière et la forme des choses corporelles comme s'il s'agissait de réalités distinctes et opposées ».

([2]) Cf. S. Th. I[a], q. 13, a 1, ad 2; q. 54, a 1.

([3]) Secundum sanctum Thomam (I Sent., d. 2, a. 3 c; de Potentia, q. 7, a. 9), consideratio directa metaphysici. quae vocatur *prima intentio,* fertur in rem conceptam, in ipsam realem naturam rerum singularium, v. g. in essentiam hominis, dum consideratio reflexa logici, quae vocatur *secunda intentio,* non attingit obiectum nisi secundum modum subiectivum quod habet in mente, v. g. considerat formalem universalitatem alicuius praedicati aut subiecti, vel leges syllogismi. Item *distinctio* dicitur *realis* quando antecedit considerationem mentis, *logica,* quando eam sequitur. Revera autem ante considerationem mentis, materia non est forma, immo separari potest ab ista ad alteram suscipiendam.

scil. aliquid non potest simul ésse et non esse, non est lex entis realis, sed solum lex logica operationum mentis, ut sunt syllogismi leges ».

Ad istud extremum autem perduceret haec inanis obiectio hodie satis diffusa.

Insuper plures dicunt: methodus sancti Thomae saepe procedit non secundum naturalem modum mentis, sed *modo conventionali scholarum saeculi XIII,* scilicet semper prius proponendo obiectiones, tres saltem, quae cum maiori fructu postea proponerentur; nam initio mentem obnubilant potiusquam lucem afferant. Mirum est enim, addunt quidam, sanctum Thomam prius exponere errores, sub ista formula: « Videtur quod non », postea tantum veritatem, sub brevissimo auctoritatis argumento, longius autem modo theoretico, ac denique obiectiones antea propositas solvere.

Ideoque nonnulli hodie, in philosophia et in theologia etiam speculativa, ab ista methodo, ut aiunt, nimis scholastica recedunt. Iam quidem tempore Pii IX, ut patet ex XIII propositione Syllabi, plures dicebant: « Methodus et principia, quibus antiqui Doctores scholastici theologiam excoluerunt, temporum nostrorum necessitatibus scientiarumque progressui minime congruunt » ([1]). Immo quidam, non considerantes profundam differentiam inter modum procedendi sancti Thomae et methodum mere a priori seu syntheticam Spinozae, videbantur admittere methodum sancti Thomae et etiam sancti Bonaventurae ex abusu deductionis philosophicae ad rationalismum et pantheismum ducere, ut apparet ex propositionibus, quas sacra Congregatio Indicis subscribendas mandavit Augustino Bonnetty, anno 1855 ([2]).

Nunc quidam a methodo sancti Thomae recedunt, praeeligendo methodum historicam, non solum ad utiles et necessarias historiae philosophiae et historiae theologiae investigationes, sed plus minusve directe ad ipsam veritatem philosophicam aut theologicam cognoscendam. Hic modus

([1]) Denzinger, n. 1713.

([2]) Denzinger, n. 1652.

procedendi iam quidem apparuit apud plures fautores evolutionismi idealistici, praesertim apud Hegelium, ac postea modo attenuato in multis modernorum operibus invenitur. Quidquid sit de his attenuationibus, haec methodus, ut videtur, sua propria natura tendit ad confusionem philosophiae cum ipsa philosophiae historia, et sic constituitur quaedam *philosophia historiae doctrinarum,* plus minusve secundum evolutionismi placita.

Iuxta hanc conceptionem, hodie non raram, inter omnia systemata, quae in tempore secundum evolutionem idearum apparuerunt, nullum est *simpliciter verum,* sed quodlibet est *verum secundum quid,* per oppositionem nempe ad alteram doctrinam antecedentem, seu ad aliud evolutionis momentum iam praeteritum; vg. thomismus, ut aiunt, fuit *secundum quid verus* saec. XIII per oppositionem ad doctrinam quorumdam augustinianorum, quam superavit; sed falsus est etiam non simpliciter sed secundum quid per respectum ad subsequens systema, quod altius est in evolutione idearum, sive ut antithesis, sive ut superior synthesis. Sic Scotismus postea veniens esset magis verus, vi ipsius progressus historici philosophiae et theologiae, quam sancti Thomae doctrina; et quare non nominalismus Guillelmi Occam? Item eclecticismus Suarezii, saepe inquirens viam mediam inter sanctum Thomam et Scotum, esset synthesis adhuc perfectior et initium novi processus et progressus apud modernos.

Si ita esset, nihil esset *simpliciter verum,* nequidem principium contradictionis, saltem ut lex entis et rationis superioris, ut fatetur Hegel, a fortiori nulla ex definitionibus receptis esset simpliciter vera, et proinde ex nulla erui possent verae rerum proprietates. Non daretur *verum nisi secundum quid,* per respectum nempe ad statum actualem scientiae, et potius per respectum ad praeteritum iam superatum quam àd futurum ignotum. Imo ad cognoscendam veritatem relativam alicuius doctrinae, oporteret plene cognoscere antecedentia evolutionis momenta, quae conditiones apparitionis ultimi momenti fuerunt. Exempli gratia: ad cognoscendum quid debeat esse hodie conceptio nostra philosophica secundum intellectuales exigentias saeculi vigesimi, oporteret prius kantismum et hegelianismum transire, tunc rursus vitaliter cogitaremus thomismum, ut vere mentibus hodiernis proponi possit. Non tamen haec nova cogitatio esset simpliciter vera, sed secundum quid tantum, per respectum ad statum mentis saeculi vigesimi, sicut cogitatio sancti Thomae secundum quid vera erat saeculo decimo tertio.

Haec autem veritatis conceptio non videtur differre a conceptione modernistarum, qui dicebant: « Veritas non est immutabilis plusquam ipse homo, quippe quae cum ipso, in ipso et per ipsum evolvitur » ([1]). Haec autem propositio, si velimus res profundius considerare, praesupponit immanentismum seu evolutionismum absolutum, secundum quem ut aiebat Pius IX in prima propositione Syllabi: « Deus reapse fit in homine et in mundo... ac una eademque res est Deus cum mundo et proinde spiritus cum materia, necessitas cum libertate, verum cum falso, bonum cum malo et iustum cum iniusto » ([2]). Equidem dictum est contra sanctum Thomam, eius methodum, ac si ea non distingueretur a methodo Spinozae, ad pantheismum perducere; et nunc nova methodus historica ad mentem evolutionismi ad oppositam pantheismi formam perducit. Spinoza enim omnia reducebat ad Deum immobilem, dum evolutionistae Deum reducunt ad evolutionem universalem, iuxta eos Deus reapse fit in homine et in mundo et nunquam proprie erit, ut aiebat Renan.

Sic nihil esset simpliciter verum, et nihil simpliciter falsum, non daretur nisi veritas relativa et falsitas relativa; solus relativismus esset absolutus.

Praedicta confusio historiae et philosophiae nec veri historici, nec veri philosophi desideriis respondet. Verus enim historicus vult ipsam historiam ex factis cognoscere, antequam constituatur incerta philosophia historiae, et verus philosophus desiderat quidem historiam philosophiae exacte

([1]) Denzinger, n. 2058.
([2]) Denzinger, n. 1701.

cognoscere, sed non considerat doctrinarum posterioritatem in tempore quasi criterium seu signum earum veritatis relativae, ac si haec successio doctrinarum esset semper ac necessario *ascendens evolutio,* nunquam vero regressio et senectutis declinatio. Ex eo enim quod Scotus post sanctum Thomam venit, non sequitur quod eius doctrina sit verior, et quod postea eclectismus Suarezii adhuc perfectior sit.

Uti quidem debemus methodo historica in historia doctrinarum, et hoc quidem maxime iuvat ad intelligentiam status et difficultatis quaestionis, ut habeatur quasi panorama solutionum alicuius magni problematis. Sed in ipsa philosophia uti debemus methodo analytico-synthetica ei proportionata; in theologia autem argumentis primo ex auctoritate sacrae Scripturae aut divinae Traditionis, aut etiam Sanctorum Patrum, secundo argumentis ex ratione, non negligendo, ut patet, historiam problematum eorumque solutionum.

2. — De fundamento methodi sancti Thomae apud Aristotelem.

Si autem ipsa sancti Thomae opera consideramus, videbimus quod Doctor communis Ecclesiae historiam non despexit sicut postea Cartesius, sed, prout erat suo tempore possibile, usus est historia doctrinarum, assumens quidquid verum inveniebat tum in philosophis antiquis, praesertim in Aristotele, tum in Patribus aliisque Doctoribus Ecclesiae. Immo saepe et cum summa perspicacitate utitur historia errorum, in modo conficiendi obiectiones, prout ipsa Providentia errores permittit ut melius elucescat veritas, sicut permittit mala fieri ut maiora bona eveniant.

Si structuram generalem articulorum sancti Thomae considerare volumus, in ea applicationem valde scientificam videbimus methodi, de qua prius longe tractaverat ipse Angelicus in Commentario in *Posteriora Analytica* Aristotelis, ubi est sermo de venatione definitionis realis, per divisionem generis et inductivam ac comparativam inquisitionem

differentiae specificae, et ubi agitur etiam de demonstratione sive a priori, sive a posteriori et speciatim de medio demonstrativo.

Dum quidam hodie dicunt: architectura Summae Theologicae est factitia, sicut ea quae in syncretismo eclectico heterogenea elementa mechanice et quasi per accidens coniungit, notant non solum omnes Angelici commentatores sed plerique hodierni historici, ut verbi gratia Rm̃us Dñus M. Grabmann [1]: Summam Theologicam esse a principio ad finem *totum organicum*. Ordinatio enim trium partium, continens triginta octo tractatus, tria millia circiter articulorum, et quasi decem millia obiectionum, cum summa arte architectonica constituitur, secundum divisiones non accidentales sed in ipsa rerum natura fundatas. Et non obstante tanta quaestionum complexitate, totum aedificium doctrinale, ut dictum est, simplex in sua magnitudine remanet, sicut Aegypti pyramides aut sicut gothicae ecclesiae cathedrales, quarum nequidem unum columen mutari potest quin destruatur perfectissima aedificii harmonia. — Sed quodnam est fundamentum methodi huiusce doctrinalis constructionis?

Ad hanc architecturam profundius considerandam, animadvertendum est quomodo generaliter conficiuntur articuli secundum technicam expositionis scholasticae, quam servat sanctus Thomas, dum didactice procedit, scilicet in *Summa Theologica* et in *Quaestionibus disputatis*, quamvis ab ea sese liberet in *Opusculis* et in *Summa Contra Gentes*, ubi saepe iuxtaponit argumenta a lectore eligibilia, non explicite distinguendo directa ab indirectis, aut ea quae sunt ex propriis principiis ab his quae sunt ex communibus.

Haec ars seu technica, quae quibusdam videtur nimis conventionalis, revera normali progressui intellectus respondet in investigatione philosophica aut theologica veritatis. Ad quid enim ponuntur semper initio articuli Summae Theologicae *tres obiectiones* sub hac formula: « Videtur quod non »? Ad quid in Quaestionibus disputatis saepe incipit

(1) *Saint Thomas d'Aquin*, trad. fr. p. 41.

articulus per decem obiectiones contra unam partem contradictionis et decem aut duodecim contra alteram?

Quibusdam videtur, has obiectiones potius post veritatis demonstrationem ponendas esse. E contrario secundum methodum Aristotelis et quasi omnium doctorum, initio exponendus est *status quaestionis* et *punctus formalis difficultatis solvendae,* circa quem versatur proprie *dubium methodicum.* de quo locutus est Stagyrites multo ante Cartesium, et sapientius quidem, non dubitando scilicet de reali valore primorum rationis principiorum, sed obiectiones scepticorum solvendo (cf. l. IV Metaphysicorum).

Necessitas huiusce dubii methodici optime ostenditur a Sancto Thoma in Commento in l. III Metaphysicae, c. 1, lect. 1: Dixerat enim Aristoteles ibidem: « Necesse est ad quaesitam scientiam nos aggredi primum de quibus dubitare primum oportet... Prius examinanda est difficultas, ἀπορία, solvenda... ». Circa hoc Angelicus ait: « Sicut ille qui vult solvere vinculum corporale, oportet quod prius inspiciat vinculum et modum ligationis, ita ille qui vult solvere dubitationem, oportet quod prius speculetur omnes difficultates et earum causas... Illi qui volunt inquirere veritatem non considerando prius dubitationem, assimilantur illis qui nesciunt quo vadant, ...unde non possunt directe ire, nisi forte a casu... nec possunt scire quando inveniunt veritatem quaesitam, et quando non.... Sicut in iudiciis nullus potest iudicare nisi audiat rationes utriusque partis, ita necesse est eum, qui debet audire philosophiam, melius se habere in iudicando si audierit omnes rationes quasi adversariorum dubitantium... Propter has rationes consuetudo Aristotelis fuit fere in omnibus libris suis, ut inquisitioni veritatis vel determinationi praemitteret dubitationes emergentes ». In hoc apparet spiritus criticus philosophi, nec est quid parum bene cognoscere difficultatem solvendam. Ita procedendum est saltem pro magnis et fundamentalibus quaestionibus, alioquin vera difficultas problematis quandoque ignoratur fere usque ad ultima verba thesis, aut nonnisi obiter tangitur in fine, in ultima obiectione.

Status autem et difficultas quaestionis solvendae manifestantur ex oppositione solutionum quae iam ab antecessoribus datae sunt, seu ex oppositione argumentorum pro et contra. Ita procedebat Aristoteles, et pariter sanctus Thomas praesertim in Quaestionibus disputatis, in quibus initio exponitur oppositio, ut ita dicam, inter thesim et antithesim, antequam mens, plene difficultatem solvendam cognoscens, ad synthesim superiorem ascendat. Et haec est pars veritatis contenta in methodo hegeliana, sed ab Hegelio adulterata. Sic auditores non sistunt in accidentalibus difficultatibus nec ponunt inutiles quaestiones, quae mentem distrahunt, sed bene punctum formalem difficultatis iam ab initio attingunt. Ita construendae sunt theses ad mentem Angelici et proptera initio ipse eas enuntiat modo interrogativo: « Utrum »... non vero modo indicativo; nam plena solutio non invenietur nisi in fine, et saepe indiget multis propositionibus ut bene exprimatur.

In Summa Theologica, quia brevius procedit sanctus Thomas quam in Quaestionibus disputatis, sunt solum tres obiectiones principales, quandoque speciosissimae, et in oppositum argumentum *sed contra,* quod plerumque est argumentum ex auctoritate. S. Thomas haec auctoritatis argumenta in Summa Theologica non evolvit, sed unum tantum affert, quandoque brevissimum, quia praesupponit ea quae dixerat in Commentariis suis circa sacram Scripturam, speciatim in Evangelia et Epistolas, nec non in Catena aurea. Manifestum est quod hodie haec auctoritatis argumenta, praesertim in re dogmatica, evolvi debent, ut explicite et clare cognoscatur quidquid declaratum est ab Ecclesia tanquam a proxima fidei regula, et quonam fundamento in Scriptura et Traditione.

Corpus vero articuli diversimode constituitur secundum diversas quaestiones solvendas. Ut autem exponit Angelicus in suo Commento in librum II Posteriorum Analyticorum, c. 1, lect. 1, quaestiones scientificae sunt quatuor, scilicet 1) *an res sit,* v. g. an Deus sit; 2) *quid sit;* 3) *an sit talis,* v. g. an Deus sit liber; 4) *propter quid sit talis,* v. g. pro-

pter quid Deus sit liber. Hae quatuor quaestiones sunt evidenter diversae, non obstante identitate formulae classicae in Summa Theologica: « Utrum hoc sit etc.... ».

Quaestio *an res sit* praesupponit *quid nominis* seu definitionem nominalem id est vulgarem rei et ducit ad quaestionem *quid sit,* sicut tertia quaestio *an res sit talis* ducit ad quartam: *propter quid sit talis.* In his omnibus, ut ibidem ait Aristoteles, praesertim considerandum est medium demonstrativum.

Quando corpus articuli respondet ad quaestionem *an res sit,* v. g. an Deus sit, tunc, ut ait ipse Angelicus I^a^ q. 2, a. 2, ad 2, « necesse est accipere pro medio *quid significet nomen* » v. g. hoc nomen Deus. Id est: Deus significat primam causam incausatam; atqui prima causa incausata exsistit, nam omne quod fit habet causam et non est processus in infinitum in causis per se subordinatis. Ergo Deus exsistit.

Praesertim attente considerandum est quomodo sanctus Thomas respondet quaestionibus *quid sit* et *propter quid.*

3. — De venatione inductiva definitionum.

Quando autem ponitur quaestio *quid sit,* v. g quid sit anima humana, quid sit caritas vel fides, agitur de venatione definitionis realis secundum leges statutas in l. II Posteriorum Analyticorum, c. VIII, lect. 7^a^ et 8^a^, ubi ostenditur quod significatum definitionis non potest demonstrari, nisi de eadem re sint duae definitiones, quarum una per causam finalem aut efficientem contineat rationem propter quam alterius, scilicet definitionis essentialis; sic definitur circuitus circuli: figura cuius omnia puncta aeque distant a centro, quia generatur per revolutionem alicuius lineae rectae circa unum ex suis terminis. Sed, his casibus exceptis, *definitio nequit demonstrari,* nec a posteriori sicut exsistentia causae ex effectibus, nec a priori sicut proprietas deducenda; definitio enim rei est ipsum medium ad demonstrandas proprietates, nec datur processus in infinitum. Si vero demonstrari nequit definitio realis, inquirenda est incipiendo a definitione nominali seu vulgari, quae determinat solum de quanam re est sermo. Transitus autem a definitione nominali ad realem et essentialem fit, ut ostenditur in eodem libro II Posteriorum Analyticorum, c. XII, lect. 13-16, per divisionem progressivam generis supremi usque ad genus infimum, et per ascendentem inductionem differentiae specificae, ex comparatione rerum similium et dissimilium [1]. Haec methodus inveniendi veras definitiones reales et essentiales optime servatur a Sancto Thoma. Dum plures auctores moderni, statim ab initio, proponunt definitiones quandoque valde complexas, quasi per revelationem acceptas, non dicendo quomodo ad eas pervenerunt, saepe sanctus Thomas initio cuiuslibet tractatus inquirit per plures articulos definitionem rei de qua est sermo, v. g. definitionem caritatis, ut est amicitia inter Deum et hominem ac virtus specialis et altissima, definitionem quatuor specierum iustitiae, nempe aequitatis, iustitiae legalis, iustitiae distributivae, iustitiae commutativae, definitionem prudentiae etc. In his articulis non inquirendum est medium demonstrativum, nam venatio definitionis non est demonstratio, sed in hac inductiva inquisitione saepe sanctus Doctor optimas observationes affert, ut notavit v. g. in rebus socialibus R. D. Simon Deploige: *Le Conflit de la Morale et de la Sociologie,* 1913, p. 272 sq. Sic paulatim fit transitus a ratione naturali seu a *sensu communi* omnium hominum ad rationem philosophicam [2].

[1] Sic Aristoteles pervenit ad *definitionem motus* secundum habitudinem ad *ens* et ad divisionem entis per potentiam et actum; sic motus fit intelligibilis secundum resolutionem ad *ens,* quod est obiectum intellectus; dum e contra postea Cartesius (*Principes,* II, 25) definit motum per respectum ad quietem, seu ad cessationem ipsius, ex quo nulla intelligibilitas philosophica motus habetur. — Eadem methodo Aristoteles definivit animam, facultates, sapientiam, scientiam, prudentiam, artem, varias virtutes etc.

[2] In rebus fidei in hoc transitu consistit progressus dogmaticus, scilicet a notione confusa ad distinctam, vg. a notione confusissima animae humanae ad hanc: anima humana est corporis forma vere per se et essentialiter. In hoc enuntiatur animae non proprietas sed *definitio* prius con-

Haec venatio definitionis est magni momenti, ut patet, nam omnes demonstrationes proprietatum alicuius rei in eius definitione fundantur, item divisio per se alicuius totius eius definitione innititur, immo ex notionibus primariis recte statutis et inter se connexis habentur principia universalia, quae in ordine metaphysico sunt absque ulla exceptione vera. Sic v. g. sanctus Thomas profunde determinat distinctionem inter voluntatem antecedentem et voluntatem consequentem *ex ipsa definitione voluntatis,* cuius obiectum est bonum, quod est formaliter non in mente sed in ipsis rebus. Dicit (I^a q. 19, a. 6, ad 1): « Voluntas comparatur ad res secundum quod in seipsis sunt; in seipsis autem sunt in particulari (hic et nunc). Unde *simpliciter volumus* aliquid, secundum quod volumus illud consideratis omnibus circumstantiis particularibus, quod est consequenter velle ». Per oppositum, ut ibidem dicitur, aliquod bonum antecedenter volumus, dum illud volumus non consideratis omnibus circumstantiis particularibus, sed prout absolute in se bonum est; et hoc est secundum quid velle, et non simpliciter. Ex quibus definitionibus sic statutis, sanctus Thomas ibidem hoc universalissimum principium eruit: « *Et sic patet quod quidquid Deus simpliciter vult, fit; licet illud quod antecedenter vult, non fiat* ». Haec autem duplex propositio virtualiter continet totam doctrinam sancti Thomae circa gratiam efficacem. Si enim praedictae definitiones voluntatis consequentis et voluntatis antecedentis valorem metaphysicum habent, pariter principium in eis fundatum. Tunc nullum bonum etiam minimum et facillimum *hic et nunc evenit* ex sola voluntate Dei antecedenti, seu absque decreto voluntatis consequentis, cuius causalitas infallibilis est, quamvis libertatem humanam optime servet: « Quidquid Deus simpliciter vult, fit; licet illud quod antecedenter vult, non fiat ».

———

fuse cognita. Si vero ex definitione hominis demonstratur quod homo est liber, tunc enuntiatur *proprietas* eius naturae intellectualis et est *nova veritas* distincta a definitione hominis. Saepe autem maior labor requiritur ad venationem rectae definitionis quam ad deducendas ex ea proprietates rei.

Si aliquod bonum etiam facillimum hic et nunc eveniret absque tali decreto voluntatis consequentis, principium enunciatum a sancto Thoma non esset amplius metaphysice verum, et tota eius doctrina de praescientia et de voluntate Dei consequenti rueret ipso facto. Non habens valorem metaphysicum, nullum amplius haberet, ac si diceretur: actus salutares *ut in pluribus* non fiunt, nisi fuerint a Deo consequenter voliti, vel ordinator universalis non omnia bona sed *pleraque* solum ordinavit. Haec doctrina nullius valoris esset in ordine philosophico vel theologico. Principia autem in isto ordine formulata non sunt metaphysice et universalissime seu absque omni exceptione vera, nisi in debita seu recta definitione subiecti fundentur. In hoc apparet momentum venationis definitionum realium.

4. — De medio demonstrativo.

Ab articulis autem in quibus methodice inquiritur definitio realis alicuius rei, distinguendi sunt et aliter explicandi sunt articuli, in quibus sanctus Thomas solvit quaestionem *an res sit talis* et saepe per modum unius quaestionem *propter quid sit talis;* v. g. utrum anima humana sit incorruptibilis (id est an et propter quid sit incorruptibilis), utrum homo sit liber, utrum fides sit certissima, utrum solius Dei sit creare, an et propter quid passio Christi causaverit nostram salutem per modum meriti, etc. Tunc enim, ad solutionem quaestionis *propter quid,* agitur de vera demonstratione et quidem a priori, nec solum ex communibus principiis sed ex propriis. Unde in his ultimis articulis proprie demonstrativis sive ex sola ratione, sive ex fide et ratione, inquirendum est praesertim medium demonstrativum, quod est quasi clavis aurea articuli.

Titulus articuli dat duos terminos ipsius conclusionis, scil. minorem terminum et maiorem; assignandus est terminus medius, quo alii duo uniri possunt in conclusione scientifica, quae assignat « rationem ob quam res est et non

potest aliter se habere ». Est ipsa aristotelica definitio scientiae ([1]).

Quandoque autem sanctus Thomas in compositione corporis horum articulorum incipit a maiore et per minorem descendit ad conclusionem, ita ut facile sit ponere argumentum in forma ut medium demonstrativum appareat. V. g. Ia q. 75, a. 6: Utrum anima humana sit incorruptibilis: *Omnis forma simplex et subsistens* est omnino incorruptibilis. Atqui anima humana est *forma simplex et subsistens*. Ergo... — Item Ia q. 45, a. 5: Utrum solius Dei sit creare: Oportet *universalissimum effectum* in universalissimam et supremam causam, id est in Deum reducere. Atqui ipsum esse, quod absolute producitur in creatione, est *universalissimus effectus inter omnes*. Ergo producere esse absolute, non in quantum est hoc vel tale, seu creare, soli Deo pertinet.

Saepe etiam sanctus Thomas incipit a minore, cuius subiectum iam datur in titulo et erit subiectum conclusionis. Sic per minorem ascendit a subiecto tituli *ad medium demonstrativum*. Postea enuntiat maiorem, cuius subiectum est idem medius terminus et cuius praedicatum est magnus tituli terminus, coniungendus in conclusione cum minori termino. Sic saepe processus articuli est per minorem ascensus ad medium demonstrativum, et descensus per maiorem ad conclusionem. Verbi gratia, Ia IIae q. 2, a. 8: utrum beatitudo hominis consistat in aliquo bono creato. Respondet enuntiando primo minorem: beatitudo est bonum perfectum totaliter quietans appetitum rationalem a bono universali specificatum. Atqui bonum perfectum totaliter quietans appetitum rationalem a bono universali specificatum nequit esse limitatum seu creatum. Ergo beatitudo hominis non potest consistere in aliquo bono creato.

Si volumus argumentum ponere in forma, maior prius enuntianda est. Et generaliter, conservando ipsas sancti Thomae propositiones, reduci potest argumentum ad formam classicam. Melius est autem proprios terminos Doctoris servare, quam eos mutare ad nimium formalismum logicum sequendum. Denique defendenda est maior vel minor contra s. Thomae adversarios, qui eas impugnaverunt.

([1]) *Post Anal.*, l. I, c. 2.

In explicatione corporis articuli attente igitur inquirendum est *medium demonstrativum*, aut si sunt plura media subordinata, in principali, ut patet, sistere oportet. Ratio est quia, ut saepe notat sanctus Thomas, « *materialiter scita* sunt conclusiones; *formalis vero ratio sciendi* sunt media demonstrationis, per quae conclusiones cognoscuntur ». IIa IIae q. 1, a. 1 c. Sic cognoscitur formaliter *propter quid* hoc sit tale, v. g. homo sit liber: quia cognoscit bonum universale habet indifferentiam dominatricem circa bonum particulare; vel propter quid homo sit socialis, quia ad suum agere specificum, scil. ad cognoscenda quae sunt sibi necessaria, eius infima intelligentia indiget concursu aliorum etc.

Sic medium formale seu proximum est unicum, est definitio essentialis rei pro prima proprietate deducenda, prima proprietas pro secunda subordinata et sic deinceps. Attamen aliquid iam demonstratum directe et ex propriis per causam formalem, adhuc demonstrari potest aliter v. g. per propriam causam finalem, aut etiam ex communibus principiis, aut indirecte sive per signum sive per absurdum. Sic sanctus Thomas in libris *Contra Gentes* affert pro eadem conclusione haec varia argumenta directa aut indirecta, eaque iuxtaponit non assignando rationem propter quam sunt sex, aut decem. In Summa Theologica vero et in Quaestionibus disputatis est generaliter unicum argumentum directum, formale et ex propriis, afferens medium formale proximum, aut si sanctus Doctor dat duo vel tria argumenta assignat rationem scientificam quare et quomodo dupliciter vel tripliciter argumentatur.

In luce igitur ponendum est medium demonstrativum, quod in syllogismo primae figurae est subiectum maioris et praedicatum minoris (*sub prae*), et scimus quod modi aliarum figurarum ad modos huiusce primae figurae reduci possunt.

Tunc medium istud sic in luce positum apparet ut lapis adamantinus articuli, insertus syllogismo, sicut margarita pretiosa in anulo. Sic *utimur logica* non quidem propter seipsam, sed *ut manuductione ad intuitionem medii seu principii,* in quo consideranda est veritas conclusionis, aut saltem principalis conclusionis, si plures sunt in articulo ut non raro accidit. Hoc autem labore adimpleto, ad commendandum memoriae id quod principale est in articulo, sufficit medium in mente retinere. Rursus posita eadem quaestione, in ipsa dantur minor terminus et maior; proinde ad responsionem sufficit enuntiare medium demonstrativum ut rursus habeatur conclusionis demonstratio; v. g. utrum anima humana sit incorruptibilis. Sufficit respondere: Omnis forma simplex et subsistens, etc. ergo.

Si ita attente consideratur medium demonstrativum articuli, clarior postea apparet, absque forma syllogistica, solutio obiectionum, quae iam initio articuli positae sunt. Revera enim ad eas solvendas sanctus Thomas proiicit lumen medii demonstrativi, et sub isto lumine facile invenitur et intelligitur distinctio facienda.

Postea utiliter proponi possunt, ut saepe faciunt Salmanticenses, dubia quae remanere possunt et corollaria.

Positio sancti Thomae, si recte intelligitur, apparet ut iustum *medium et culmen* inter ac supra duo extrema ad invicem opposita, *inter empirismum nominalistarum*, qui quamdam obiectivitatem experientiae servat, sed sine necessitate et universalitate scientiae, *et idealismum conceptualistarum* seu subiectivistarum, qui quamdam necessitatem et universalitatem scientiae servat, sed sine valore ontologico, id est sine vera obiectivitate.

Sic modus procedendi sancti Thomae ad constructionem suorum articulorum est multo magis secundum naturalem progressum mentis in inquisitione veritatis, quam modus quo usi sunt plures scolastici posteriores, qui initio multiplicant *praenotamina*, circa ea quae iam supra explicata sunt nec rursus explicari indigent; saepe etiam haec varia praenotamina quasi materialiter iuxtaponunt, relationem essentialem eorum non ostendendo, ac deinde brevissime proponunt argumentum, ita ut non bene appareat medium demonstrativum, et quandoque plura argumenta iuxtaposita proponunt, non satis distinguendo argumentum directum, formale et ex propriis ab aliis vel ex communibus, vel indirectis. Haec posterior methodus est potius mechanica, dum methodus sancti Thomae est *organica,* et secundum naturalem mentis processum.

Momentum medii demonstrativi denique apparet ex legibus servandis in circulis seu disputationibus scolasticis. Obiiciens enim, iuxta has regulas, cum vera strategia, ad evertendam conclusionem debet progressive per tres obiectiones in instantia impugnare ipsum medium demonstrativum, quod est quasi culmen articuli defendendi et quasi arx defendentis. Defendens autem in hac arce positus debet proiicere contra obiicientem lucem medii sub forma luminosae distinctionis non per accidens sed per se et vere ad rem. Sic post circulum bene ordinatum, quod satis difficile est, veritas articuli veluti cribrata et exuta omnibus difficultatibus magis magisque elucet, confirmatur nempe per hanc austeram criticam, quae est sicut acidum omnia metalla corripiens, auro tamen excepto.

5. — De perfecta unione analysis et synthesis apud Angelicum.

Secundum hunc modum, sanctus Thomas optime servavit *regulas methodi in genere,* scilicet semper a notioribus incipit; gradatimque et non per saltum procedit; nunquam ad conclusiones remotiores pervenit, quin prius cum certitudine cognoscantur conclusiones immediatae. Sic nexus earum clare perspicitur et omnes conclusiones corpus doctrinale vere organicum efformant.

Item perfecte applicavit *regulas methodi analyticae in ordine inventionis,* praesertim in divisione per se et non per accidens subiecti complexi considerandi, usque dum perveniat ad transcendentales notiones et prima principia, ita

ut, partibus diligentissime consideratis, iudicium de toto recte feratur. Item optime usus est methodo analytica in inductiva ac comparativa inquisitione differentiae specificae rei ad inveniendas distinctas definitiones reales in nominalibus confuse contentas.

Non minus perfecte usus est ad docendum *methodo synthetica* tum in quaestionibus proponendis, tum in modo eas solvendi. In proponendis enim quaestionibus semper incipit ab universalioribus et ad minus universalia progressive descendit, ab essentia ad proprietates, a causis ad effectus. Item in solvendis quaestionibus semper exordium sumit a principiis vel revelatis, vel per se notis, vel experimento habitis et a definitione rei de qua est quaestio; nec a principiis certis recedit propter mysterii obscuritatem ad quam perducunt haec principia, ut accidit in quaestionibus de gratia et libero arbitrio. Unde possumus dicere: id quod verum est in regulis methodi a Cartesio formulatis, iam optime cognovit Angelicus.

Sic Summa Theologica est splendissimum exemplum huiusce methodi syntheticae, in ordinanda scientia theologica: Primo de Dei exsistentia et natura, deinde de eius attributis, tertio de tribus Personis, quarto de actionibus Dei ad extra disserit et sic de caeteris. In hac ordinatione sanctus Thomas valde superat, ut patet, Magistrum Sententiarum, qui de theologia morali quasi obiter tantum tractabat, agendo de fide, spe et caritate, occasione huiusce quaestionis: Si Christus habuit fidem, spem et caritatem, III, d. 23, et tractando de peccato in genere occasione quaestionis de peccato originali II, d. 35, sq.

Denique et praesertim notandum est quod Angelicus *egregie coniunxit analysim et synthesim, prout terminus analysis ascendentis ad principia et ad causas est principium synthesis descendentis*. Analysis enim, post philosophiam naturalem in ontologia, ascendit ad notiones *entis analogi*, *actus* et *potentiae*, nec non ad prima principia universalia rationis et entis, quae totam synthesim metaphysicae generalis illuminant. Postea mens in theologia naturali ascendit ad *Actum purum*, ad Ens supremum, in ultima analysi requisitum, cuius vera notio est quasi sol totius synthesis universalis, seu cognitionis omnium entium in quantum sunt entia [1].

Nullo modo apud sanctum Thomam invenitur hic methodi a priori abusus qui, ut apparet apud Spinozam, via mathematismi excludit considerationem causae efficientis et causae finalis, ac proinde ad rationalismum et pantheismum ducit, ac si omnia more geometrico deduci possent ex natura Dei [2]. *Per viam inventionis et analysis* ascendit sanctus Thomas sub lumine primorum rationis principiorum a rebus sensibilibus et a certissimis factis experientiae ad supremam et universalissimam causam quae, cum sit infinite perfecta et nullo modo creaturis indigeat, omnia liberrime creavit (I^a^ q. 19, a. 3). Deinde *per viam synthesis* sanctus Doctor de omnibus ex alto iudicat, ut ipse dicit I^a^ q. 79, a. 9: « *In via vero iudicii*, per aeterna iam cognita de temporalibus iudicamus, et secundum rationes aeternorum temporalia disponimus ». Secundum hanc unionem analysis et synthesis, apud Angelicum, ut ostendit P. del Prado [3], suprema veritas philosophiae christianae, quae est terminus viae analyticae seu viae inventionis ascendentis et principium viae syntheticae iudicii, est ista: *Deus est ipsum esse subsistens*, *Ego sum qui sum;* aliis verbis: in solo Deo essentia et esse sunt idem (I^a^ q. 3, a. 4). Haec est clavis aurea totius aedificii, ab Angelico tali profunditate et firmitate principiorum constructi, ut teste Leone XIII in Encyclica *Aeterni Patris*, nemo melius fecit. Vitans simul nominalismum, qui obiectivitatem methaphysicae negat eamque ad logicam reducit, et immoderatum Platonis realismum, qui immerito existimat universale exsistere formaliter a

(1) Cf. S. Thomam in l. II *Post. Analyt.*, lect. XX et l. I, lect. XXIII et sqq.; in *Metaphys*. l. I, lect. 1 et sqq.; l. IX, lect. 5; I^a^ II^ae^ q. 112, a. 5; II^a^ II^ae^ q. 9, a. 2; *Contra Gentes*, l. I, c. 3 et 9.

(2) Cf. Leo MICHEL, O. P., *Le Système de Spinoza au point de vue de la logique formelle* (*Revue Thomiste*, janvier 1898).

(3) *De Veritate fundamentali philosophiae christianae*, Fribourg Suisse, 1911.

parte rei, sanctus Thomas optime distinxit logicam et metaphysicam, ens rationis et ens reale (Iª q. 85, a. 2, ad 2) ac perfecte ostendit quod, ante considerationem mentis nostrae, essentia cuiuslibet entis finiti *non est* suum esse, et quod proinde in solo Deo essentia et esse sunt idem (Iª q. 3, a. 4). Hoc est culmen quinque viarum ad probandam Dei exsistentiam, est terminus viae inventionis ascendentis et principium viae syntheticae iudicii ex altissima causa.

Quo magis per annos studuimus huic Summae Theologicae, eo magis pulchritudinem eius structurae vidimus. Expositiones et demonstrationes sunt simplices et clarae, praesertim si comparantur commentariis in Sententias Petri Lombardi; superfluae quaestiones vitantur ut sibi proposuerat Angelicus in Prologo; item in quantum possibile est removentur repetitiones, quia semper tractantur res in genere antequam in speciali et non indiget sanctus Thomas lectorem suum remittere ad ea quae sunt infra dicenda. In hac simplicitate et claritate Angelicus valde superat, ut patet ,non solum antecessores, sed etiam Scotum et Suarezium.

Perfectio eius aedificii magna ex parte venit ex summa arte qua conficiuntur divisiones sive tractatuum, sive quaestionum, sive articulorum aut argumentorum, divisiones nempe non per accidens sed per se, secundum rationem formalem totius dividendi et per membra ad invicem vere opposita, ita ut sint divisiones adaequatae, cum subordinatis subdivisionibus, discrete tamen et non ad minutissima descendendo. Sic paulatim pervenit lumen principiorum usque ad ultimas conclusiones adhuc tamen universales, nam ad *singulare* non descendit scientia speculativa, quae sic ab ipsa experientia et a prudentia essentialiter distinguitur.

6. — Doctrina Sancti Thomae ex plenitudine contemplationis procedit.

His omnibus in fine addendum est quod Angelicus nunquam methodum propter ipsam dilexit, sed propter veritatem inveniendam et tradendam, praesertim proper veritatem divinam ad quam maxime attendit. E contrario, sicut plures venatores magis actionem venandi quam praedam diligunt, quidam magis prae oculis videntur habere modum veritatem demonstrandi, quam veritatem ipsam iam inventam, etiam quando de altissimis tractant, v. g. de valore infinito meritorum Christi aut de processionibus divinis. Haec est deformatio professionalis, quando theologus non est satis contemplativus; tunc nimis discurrit et nimis ipsum discursum considerat.

Attamen hora studii attente consideranda est debita methodus, qua paulatim, habitu crescente, quasi inconscienter utimur, sicut pro musico accidit in usu citharae vel harpae. Sic progressive usus magis magisque facilis debitae methodi ad rectam cognitionem diversarum partium philosophiae et theologiae disponit et eo ipso ad veritatis contemplationem, ex qua fluit viva doctrina illuminans mentis oculos et corda. Angelicus dicit quod doctrina et praedicatio debent « ex plenitudine contemplationis procedere » IIª IIªᵉ q. 188, a. 6. Ita erat dum docebat ipse. Sicut illi soli musici bene sua methodo utuntur, qui sub quadam inspiratione plene penetrant animam symphoniae canendae, ita sanctus Thomas quasi ex alto methodo scientifica utebatur, sub luce fidei vivae ac donis Spiritus sancti illustratae, quae lux omnia systemata et omnem scientiam studio humano acquisitam absolute transcendit. Sic solum sub isto supernaturali lumine theologia ad suum finem pervenit, et tunc in ea verificantur Concilii Vaticani verba: « Ratio quidem fide illustrata, cum sedulo, pie et sobrie quaerit, aliquam Deo dante mysteriorum intelligentiam eamque fructuosissimam asse-

quitur... nunquam tamen idonea redditur ad ea perspicienda instar veritatum, quae proprium ipsius obiectum constituunt ». In hac namque mortali vita « peregrinamur a Domino: per fidem enim ambulamus et non per speciem ».

Ideoque sanctus Thomas, antequam dictaret, scriberet aut praedicaret, hanc orationem dicebat: « Creator ineffabilis, qui de thesauris sapientiae tuae tres Angelorum hierarchias designasti... atque universi partes elegantissime disposuisti; tu, inquam, qui verus fons luminis et sapientiae diceris, atque supereminens principium: infundere digneris super intellectus mei tenebras tuae radium claritatis, duplices, in quibus natus sum, a me removens tenebras, peccatum scilicet et ignorantiam. Tu, qui linguas infantium facis disertas, linguam meam erudias, atque in labiis meis gratiam tuae benedictionis infunde. Da mihi intelligendi acumen, retinendi capacitatem, addiscendi modum et facilitatem, interpretandi subtilitatem, loquendi gratiam copiosam; ingressum instruas, progressum dirigas, egressum compleas: Tu qui es verus Deus et homo, qui vivis et regnas in saecula saeculorum. Amen ».

Exaudita est haec oratio; in operibus enim sancti Doctoris supra logicam methodum apparet lumen donorum Spiritus Sancti nec non gratia gratis data « sermonis sapientiae », ut dicitur in recenti encyclica S. S. Pii XI *Studiorum ducem.* Propterea in aliquo responsorio Offici Festi sancti Thomae legitur:

Stylus brevis, grata facundia,
celsa, clara, firma sententia.

Celsa, quia exprimit cognitionem ex altissimis causis; *clara,* quia radicem quaestionis illuminat per summa principia; *firma,* quia « assignat causam ob quam res est et non potest aliter se habere », secundum ipsam aristotelicam definitionem scientiae (*Post. Anal.*, l. I, c. 2). In stylo brevi *grata facundia* proveniebat ex viva et supernaturali contemplatione, qua cognoscebat sanctus Doctor non solum

litteram sed spiritum Sacrae Scripturae. Ipse enim sciebat, quod ad tractandum praesertim de rebus divinis, non minus necessaria est oratio et contemplatio quam scientificus labor, et, quando difficultates inveniebat, orationem suam non minuebat ad magis laborandum, sed potius protrahebat. Hoc non minime interest ad renovationem spiritus studii theologici, ut studium istud sit vivum et debitos fructus producat. In Encyclica *Studiorum ducem* ubi est sermo de contemplatione sancti Doctoris legitur: « Quae ut desuper impetraret, saepe omni cibo abstinere, saepe totas comprecando vigilare noctes, identidem ex ingenuae pietatis impetu ad Sacramenti augusti tabernaculum applicare caput, assidue vero ad Iesu Crucifixi imaginem oculos animumque dolenter convertere, confessus familiari suo, sancto Bonaventurae, ab eo maxime libro se, quantum sciret, didicisse ». Christus enim dixerat: « Verba, quae ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt » Ioan. VI, 64. Libri autem dant litteram, sed studium sine oratione et vita interiori non pervenit ad spiritum.

Si vero consideratur lumen divinae contemplationis ex qua procedit haec magna synthesis sancti Thomae, quisnam dicere posset: haec doctrina est immoderatus intellectualismus sine realitate et vita?

Modo quidem intellectuali, ut oportet in scientia, et non secundum « sentimentalismi » placita, sanctus Thomas tractat de Deo, de nostra natura et gratia; sed nunquam vitam nostram intellectualem separat ab influxu voluntatis aut etiam sensibilitatis; optime enim ostendit mutuales omnium facultatum relationes. Dicit quidem (I^a q. 82, a. 3): « *Si intellectus et voluntas considerentur secundum se, sic intellectus eminentior invenitur*... Obiectum enim intellectus est simplicius et magis absolutum, quam obiectum voluntatis »; ens est prius et universalius bono; sic intellectus simpliciter est altior voluntate quam dirigit. Addit tamen sanctus Doctor: « *secundum quid* autem et per comparationem ad alterum *voluntas invenitur interdum altior intellectu*... (sic) *melior est*

amor Dei (saltem in via) *quam Dei cognitio* »; nam intellectus trahit ad se rem intellectam etiam sibi superiorem, dum ad eam trahitur voluntas. Sic caritas est altissima omnium virtutum (IIª IIªᵉ q. 23, a. 6) et sanctus Thomas *in Matthaeum*, VII, 26 dicit: « Quidam audiunt ut sciant, et hi aedificant super intellectum (tantum et non super caritatem), et haec est aedificatio super arenam ».

Haec doctrina non est quidem immoderatus intellectualismus; sed de his omnibus non oratorio modo loquitur sanctus Thomas, scientifice vero, ut ad scopum suum oportet, ad inquisitionem nempe non pulchritudinis delectantis ut in arte poetica, sed *veritatis*, sine qua nulla datur vera bonitas, nec vera pulchritudo.

In scientia proprie dicta abstrahit quidem sanctus Thomas a singulari, prout nihil « scibile » est nisi per modum abstractionis a materia singulari; affirmat quidem: « *cognitio singularium non pertinet ad perfectionem animae intellectivae secundum cognitionem speculativam* », sed statim addit: « pertinet tamen ad perfectionem eius secundum *cognitionem practicam* » [1], scilicet prudentiae et doni consilii; pertinet etiam ad experientiam sive externam, sive internam, quam certo non despexit Angelicus. Immo asserit quod iustus potest habere per donum sapientiae « cognitionem quasi experimentalem » [2] Dei in seipso habitantis et salutis mysteriorum, secundum illud s. Pauli Rom. VIII, 16: « Ipse enim Spiritus Sanctus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei »; hoc testimonium reddit « per effectum amoris filialis quem Deus in nobis facit » [3].

Hanc experientiam mysticam habuit sanctus Doctor in alto gradu, et ea influebat quidem in constructionem eius synthesis theologicae, sed quasi ex alto, confortando et illustrando fidem eius. Scientia autem proprie dicta, sive philosophica sive theologica, studio acquisita, essentialiter distinguitur a qualibet individuali experientia etiam altissima et nonnisi circa universalia in praedicando, aut in essendo, aut in causando versatur [1].

(¹) IIIª q. XI, a. 1, ad 3.
(²) I dist. 14, q. 2, a. 2, ad 3; Iª q. 43, a. 3; IIª IIªᵉ q. 45, a. 2.
(³) S. Thomas, *in Epist. ad Rom.*, VIII, 16.

Universale autem in praedicando fundamentaliter est in rebus singularibus et exprimit id quod in illis est necessarium et negative aeternum, scilicet verum non solum hic et nunc sed semper: τὸ τί ἦν εἶναι, quod quid erat esse (*Metaph.*, 1041, a, 27). Propterea sanctus Doctor dicit in Commentario suo in Posteriora Analytica, l. I, lect. 37: « *Quantum ad id quod rationis est* (seu quantum ad scientiam), *universalia magis sunt entia quam particularia* (quia, ut ibidem dicitur, sunt incorruptibilia, dum particularia non perdurant). Quantum vero ad naturalem subsistentiam particularia sunt magis entia, quae dicuntur primae et principales substantiae ». Sic nullo modo realitas minuitur.

Unde merito in cognitione scientifica sanctus Thomas omnia reducit ad universalia principia, quae sunt fundamentales, necessariae et perpetuae leges non solum mentis sed entis, et entis sive naturalis sive etiam supernaturalis.

Sic methodus eius magnum remedium affert defectibus philosophiae modernae, in qua paulatim evanuit distinctio inter sensus internos et intellectum, inter naturam et gratiam, et, sublato valore ontologico primorum principiorum rationis, nihil remanet firmum et stabile in ordine speculativo et a fortiori in ordine practico [2].

Secundum praedictam methodum constructa, Summa Theologica sancti Thomae, oppositos excessus rationalismi et fideismi superans, est opus simul vere scientificum et revelatione supernaturali semper illustratum, opus igitur

(¹) Iª q. 1, a. 2, ad 2; IIª IIªᵉ q. 45, a. 2.
(²) Hoc longius ostendimus in libris: « *Le sens commun, la philosophie de l'être et les formules dogmatiques* » — « *Dieu, son existence et sa nature* » Vide etiam P. T. Richard, O. P., *Introduction à l'étude et à l'enseignement de la scolastique*, 3ᵉ Partie, c. IV, 2ª ed. — Trad. italiana apud Marietti, Torino.

vere classicum et perenne non quidem immoderati intellectualismi, sed « sacrae theologiae » ad statum verae scientiae, non obstante obscuritate fidei, perductae (1), ut sit nempe corpus doctrinale vere organicum, ut sit scientia vere una, subalternata scientiae Dei et beatorum, ac « velut quaedam impressio in nobis divinae scientiae » (2), omnia considerans sub ratione Dei, auctoris gratiae et ultimi finis.

(1) Iª q. 1, a. 2.
(2) Iª q. 1, a. 3.

***